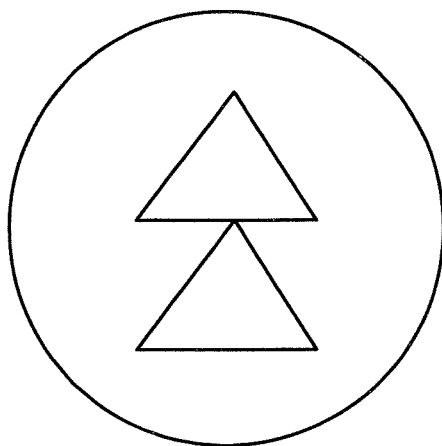

Södras historia

Essä i ämnet skogshistoria

av

Urban Wiklund

&

Lars-Erik Ivarsson

SÖDRAs historia mer än bara 56 år.

Förhistoria

Föreningen har kanske sina rötter ända tillbaka till Nils Dackes tid då de sturiga smålandsbönderna gick samman mot överhögheten och såg att enighet ger styrka.

1903 kom den första skogsvårdslagen, som följd av det ökande skogsvårdsintresset. Den ålade alla som kalavverkade att återbeskoga den huggna areal. Samtidigt tillkom skogsvårdsstyrelserna, men dessa kunde i brist på kapital egentligen inte utföra någonting.

1913 bildades Sveriges första skogsägarföreningen i Småland, Södra Unnaryds Skogsandelsförening, denna var tänkt som en rent ekonomisk verksamhet. Målet för denna förening var att genom sammanslutning av skogsägare främja god skogsskötsel och hushållning. Föreningen blev dock kortlivad (4 år) eftersom skogsägarna ännu inte var mogna för att organiseras. Detta på grund av att skogsägarna var en heterogen grupp med olika intressen till skillnad från de redan tidigare organiserade jordbrukarna. Efter första världskriget drog en sista skövlingsvåg fram över landet, denna drabbade i högre grad södra Sverige än norra pga ägarstrukturen. Den större andelen privata ägare i söder innebar att utbildningsnivån var lägre och insikten om följdverkningarna mindre. Staten började vakna till liv och krävde att skogsvårdslagen skulle efterlevas i högre grad än som var fallet. Detta ökade skogsvårdsintresse var en av orsakerna till skogsägarföreningarnas framväxt.

1925 bildades den första bestående föreningen, Jönköpings läns Skogsägarförening, på initiativ av länsjägmästare Wilhelm Lothigius. Hans syfte med föreningen, som var ideell, var att få bönderna att själva ta ansvaret för sina skogar. Hans slogan var "Vi tjänstemän är landets mest självupppoffrande. Vår uppgift är att lära er skogsägare att själva er skogar. Därefter skall vi försvinna." Hur det sedan gick vet vi. Antalet tjänstemän har mångdubblats och skogsvårdsorganisationen har inte alltid varit skogsägarrörelsens medarbetare utan även dess motarbetare.

Förutsättningarna för fungerande föreningar hade då vuxit fram. Skogsägarna kände att de inte hade något inflytande över sin egen situation. Priset på virke, som sattes av andra, var så lågt att det inte ens täckte arbetskostnaderna. De ökade kraven på skogsvård kostade dessutom ytterligare. Det stod då allt klarare för skogsägarna att de måste ta saken i egna händer. Det krävdes gemensamma tag för att trygga skogarnas värde. Skogsägarna insåg att det enda sättet att kunna påverka något var att sluta sig samman i en skogsägarförening och aktivt deltaga i denna. Detta möjliggjorde föreningarnas snabba spridning över landet. En föreningar bildades vanligtvis i varje län på initiativ av länsjägmästaren eller någon skogsintresserad godsägare. Redan på hösten samma år fick ursprungsföreningen en efterföljare i Skaraborgs län. Året efter (1926) bildades Kronobergs läns Skogsägarförening med brukspatronen Ivar Ekströmer som ordförande.

Detta år försökte man dessutom ena hela Småland med Smålands Skogsägareförening i Växjö, 1926, som skulle samordna alla länsföreningarna, vilket misslyckades. De starka motstridiga viljor som fanns i länsföreningarna, samt att behovet blev diskutabelt då ett riksförbund bildats 1932, innebar att Smålandsföreningen lades ned 1933.

Starten

Förutom Kronobergs läns Skogsägareförening kom följande skogsägareföreningar att ingå i den ursprungliga Södra konstellationen (Sydöstra Sveriges Skogsägareföreningars Förbund) var : Norra Kalmar län, 1927, Södra Kalmar län, 1929, Blekinge län, 1931, Östergötland, 1937. Bildandet av detta förbund 1938 räknas som starten till det som idag heter Södra. Till förbundets sekreterare och affärsledare valdes, den sedemera välkände, Gösta Edström För att kunna uppnå sitt syfte med en ökad förståelse för skogsvården arrangerade föreningarna exkursioner där medlemmarna fick möjligheter att byta erfarenheter. Den allenarådande skötselformen var den sk.bondblädningen. Denna innebar att små och stora luckor höggs upp i bestånden, där gräs och kreatur trivdes bättre än den skogliga återväxten. Problem uppstod således med återbeskogningen.

Med åren ökade kraven på ett större ekonomiskt inflytande medlemmarna kunde fortfarande inte påverka priset i någon nämnvärd grad. Dessutom hade medlemmarna svårigheter att få avsättning för sitt virke under lågkonjunkturer. Skogsägarna insåg att man var tvungen att kunna påverka virkeshandeln för att kunna påverka skogens ekonomi. Om man skulle kunna gagna sina medlemmar måste föreningarna ombildas till affärsdrivande företag, dvs bli ekonomiska föreningar istället för ideella. Kronobergsföreningen var först med detta och dessutom en stor pådrivare till ombildande för de andra föreningarna.

Redan från början betalade medlemmarna insatser till de ekonomiska föreningarna, som på sikt förhoppningsvis skulle generera vinster till deras fromma. De första medlemmarnas direkta nytta av föreningen var inledningsvis dock ganska marginell till en början. Många presumtiva medlemmar var därför skeptiskt inställda. Det fick bli skogsinspektör Axel Königsson erfara. En gång när han kom till en gammal tjurig gubbe, som han tidigare försökt att värva flera gånger, såg han honom på vedbacken och förstod på hans min att det inte var lönt att störa. Han väntade därför tills gubben var färdig och blev sedan till och med inbjuden på kaffe. "Det skulle behövas ett fruntimmer här i huset", sade Königsson, mest för att få igång samtalet. "Ja", erkände gubben, "om du kan skaffa mig ett sådant så skall jag bli medlem". Sagt och gjort, en annons skrevs och infördes i Föreningsbladet. Svar kom i stora mängder och Königsson fick delta vid valet av "den rätta". Hon kom och tog gubben med storm. Snart ringde bröllopsklockorna. Efter något år kom Königsson tillbaka och såg gubben stå och sura vid vedkubben. "Om du inte tar bort fruntimret härifrån går jag ur föreningen", svor han. Fruntimret löstes ut för dyra pengar men det var det värt tyckte gubben.

Framväxten

Under den djupa depressionen på 30-talet utgavs det kungliga vedeldningscirkuläret (1933), som innebar att offentliga institutioner uppmanades att elda med inhemskt bränsle - ved. Detta visade sig gynna de ombildade föreningarna i starten eftersom det krävdes mellanhänder som samlade ihop ved från mindre leverantörer till de stora förbrukarna. Denna roll visade sig passa föreningarna förträffligt. Redan följande år kunde därför virkeshandeln utökas till att omfatta även massaved och telegrafstolpar. Dessutom förmedlades slipers till SJ, men de redan etablerade virkeshandlarna reagerade då kraftigt , troligen beroende av avundsjuka och den ökade konkurrensen. Dessa påtryckningar ledde till att föreningarna inte ens blev välkomna till förhandlingsbordet nästa gång det blev aktuellt för SJ att köpa slipers.

Genom det aktiva deltagandet i virkeshandeln upptäckte man snabbt att det fanns stora brister i virkesmätningssystemet. Detta påpekades och ledde till en offentlig utredning. Resultaten av denna gav sedan säkrare virkesmättningsbestämmelser. Den snabbt ökande omsättningen innebar dessutom att man fick en allt större respekt från köparsidan. Den hårda armbrytningen mellan köpare och säljare hade således börjat och pågår än idag mellan de båda sidorna.

1935 infördes en virkesmätningsslag i norra Sverige, samma år genomförde Kronobergsföreningen, på Gösta Edströms initiativ, en utredning som visade att medlemmarna drabbats av så kallade felmätningar på upp till 30 %. Denna resulterade i så småningom i en provisorisk virkesmätningsslag. I södra Sverige fanns ännu inga enhetliga regler för virkesmätning. Det var enbart köparna som svarade för inmätningarna och reglerna kunde variera kraftigt mellan olika år beroende på utbud och efterfråga, dessutom fanns skillnader mellan de olika köparna. 1947 infördes en enhetlig virkesmätningsslag gällande för hela landet. Idag anser Gösta Edström att regleringen av virkesmätningen är en av milstolparna i skogsägarrörelsens historia.

När Sydöstra Sveriges Skogsägaresföreningars Förbund (SSSF) bildas 1938 var tillgången på rörelsekapital ett brännande problem. Man lånade därför 120 000 kr i den Skandinaviska Banken, som säkerhet ställdes pant med tecknade kontrakt om vedleveranser till större köpare. Ovanpå panten fick förtroendemännen ställa personlig borgen. De föreningar som ingick i förbundet fick ta sitt borgensansvar i förhållande till omfattningen av föreningens del av rörelsen. Varje förenings ansvar flyttades sedan på medlemmarna. Många medlemmar stod då tidvis ute med alla sina tillgångar och ofta mer än så.

De svenska skogsägareföreningarna börjar själva exportera stora mängder rundvirke till den europeiska marknaden år 1939. Men när det andra världskriget bröt ut på hösten 1939 fick den svenska marknaden komma i första hand, affärerna med Tyskland fortsatte dock men i minskad omfattning än tidigare. Virkesföreningen argumenterade mot export, då allt virke behövdes i landet för industriändamål och eldning. Antalet medlemmar i SSSF var nu uppe i ~ 4400 och omsättningen ~ 3,3 miljoner kronor.

Skogsägarrörelsen gick vid tidpunkten för andra världskrigets utbrott in i en mycket expansiv period. Omsättningen steg kraftigt och var 1940 uppe i 5,6 miljoner kronor och hela 11,2 miljoner kronor 1941. Förbundet köper in egna lastbilar med gengasaggregat för att säkerställa sina transporter. Brännveden utgjorde den huvudsakliga energikällan under kriget. Staten och bränslekommissionen anförtrodde skogsägareföreningarna omfattande arbetsuppgifter gällande vedanskaffningen, vilket stärkte såväl ekonomi som administrativ kompetens. Föreningarna ingick så att säga i den statliga krisförvaltningen. Det andra sortimentet av större betydelse för föreningarna under denna tid var massaved. Det goda resultatet 1941 möjliggör att man för första gången kan utbetala en efterlikvid till medlemmarna på sammanlagt 144000 kr.

Organisationen fortsätter sin expansion, 1942 administrerar huvudkontoret i Växjö hela 23 distriktskontor med var sin skogsinspektör. Förbundet startar detta år sin första egna industri - tjärugnen i Lenhovda, där terpentiner framställdes. Tjärugnen hade en dålig lönsamhet, trots att terpentinet fick användas som drivmedel i förbundets och skogsvårdsstyrelsernas personbilar.

Industrialiseringen

1943 sänktes de statliga normalpriserna för brännved. För att förhindra en ytterligare prissänkning efter en omfattande stormfällning anlade man sågverk i Vimmerby och Horn. Dessutom köpte man Hallabro ångsåg och byggde ett arsenikimpregneringsverk i Hultsfred. Förbundet hade nu 11000 medlemmar. Skogsägarnas industri AB (SIAB) bildas, den 18 december, som ett dotterföretag till SSSF. Gösta Edstöm blev utsedd till VD i SIAB, vilket köper förbundets industrier. Omsättningen var nu uppe i hela 25 miljoner kronor. Södra Sveriges virkesmättningsförening bildas för att man skulle få en enhetligare virkesmätning.

Brännveden utgör fortfarande det viktigaste sortimentet, 1944, i förbundets verksamhet, hela 22 miljoner kronor mot massavedens 10,5 av totalt 38,9. SIAB fortsätter att växa genom nya förvärv som Restad AB, Svenska Idealhus och ett sågverk i Ljungby. Svenska Idealhus samordnas året därpå med AB Standardhus och Hultsfreds träförädling AB. Tanken med detta var att de skulle få ett inflytande över prisbildningen genom att följa virket ända till huset. Problem uppstod med sågverksproduktionen eftersom restriktioner för längsta transportavstånd infördes. Den längsta tillåtna sträckan var i början av året 50 km men skärptes senare under året till 25 km.

Inför krigsslutet 1945 förberedde sig Sverige och även förbundet på att åter öka exporten. Leveransavtal slöts med bl a England och Norge om att trävaror skulle levereras när länderna hade befriats. Under året bildas dessutom tre nya bolag: Lantmännens Byggnads AB, Skåne-Smålands Trävaru AB och Skogsägarnas Byggnads AB. Byggföretagen startades mest i syfte att skaka om byggnadsföretagens kartellbildningar. Men det visade sig ganska snart att kunskaperna inom området inte var tillräckliga och man sålde därför bolagen till Skånska lantmännen. På grund av den ökade fiberförbrukningen kom man med tiden underfund med att det inte alls var nödvändigt att följa trädet ända till dess slutanvändning. Förbundet började därför allt mer övergå till enbart två produkter, råvaror till sågverk och massafabriker samt i viss mån egen vidareförädling.

Den svenska cellulosaindustrin fick ett rekord år 1948. Råvarans andel av cellulospriiset minskar dock oavbrutet trots att skogsägarna lyckas få en prishöjning på massaveden. Brännveden börjar tappa marknadsandelar, vedhanteringen går därför tillbaka. Ett virkesöverskott uppstår dock på virke, detta beror på att industrinskapacitet ej är tillräcklig. Gösta Edström ger därför ut de första signalerna om att förbundet har vissa planer på att bygga en egen cellulosaabrik. Koreaboomen, 1950, innebar att det uppstod rena fantasipriser på råvaror. Som exempel kan granmassaveds priset nämnas, den betalades med hela 100 kr per fastkubikmeter att jämföra med dagens styvt 200 kr. Men samtidigt befarades en ny reglerings politik.

Under 1952 påbörjades kapitalinsamlingen av det kapital som behövdes för att kunna bygga den tidigare omnämnda massafabriken. Avsättningssvårigheterna av massaveden är nu stora eftersom industrin ej vuxit i samma takt som virkesförråden. Myndigheternas regleringar av virkesexporten ökade dessutom på virkesöverskottet ytterligare. En utredning som gjordes visade att överskottet på barrmassaved i södra Sverige var hela 5 miljoner kubikmeter. Samma år konstituerades Skogsägarnas Cellulosa AB. Mönsterås fabriken skulle producera 60000 ton massa per år, till detta krävdes 400000 kubikmeter råvara. Finansieringen av fabriken gjordes med hjälp av RLF, SSR, Sveriges Lantbruksförbund och landets skogsägarföreningar, det tyngsta lasset drogs dock av förbundet självt.

Den nya lagen om ekonomiska föreningar, 1953, fick till följd att alla de olika länsföreningarna som ingick i Sveriges Skogsägareföreningars Förbund godkände förslaget att man skulle genomföra en fusion av de fem föreningarna och bilda ett företag. De fem föreningarna blev således ett enda företag, Södra Sveriges Skogsägares Förbund. Industrins prisbud var detta år så lågt att man rådde sina medlemmarna att ställa in avverkningarna under året. Förbundet förvärvar under året en mindre massafabrik med ett eget skogsinnehav, Fridafors Fabriks AB.

1954 passerade det nyombildade förbundet 100 miljoner kronor i omsättning. Medlemsantalet var 21 168 st. Tiderna blev emellertid ljusare redan följande år. Skogsindustrierna fick nytt intresse för att bygga ut. Förbundet fortsätter att förvärva industrier, man köpte Strömsnäs Bruk liksom Åryd Manufakturverk AB. Dessutom var Gösta Edström på krigsstigen på grund av upprepade försök att överföra av böndernas skog till bolag och stat.

1956 bildades skogsbruksområdena, allmänt kallade Sbo, som en ny form av medlemstjänst. Nästkommande år gav vattendomstolen klartecken till förbundets cellulosafabrik, som skulle byggas i två etapper, i Mönsterås. Den första etappen av fabriken blev klar och invigdes redan 1959. Den andra etappen av utbyggnaden i Mönsteråsfabriken påbörjades två år senare. 1962 var ett stort årtal i förbundets historia med invigning av Mörrums bruk. Vilket hade börjat planeras endast tre år tidigare. Skogsbönderna har därmed definitivt tillbakavisat försöken att göra dem till enbart råvaruleverantörer.

Sammanläggningen

Genom fusionen i november 1963 ansluter sig Älvsborgs Skogsägare, Hallands Skogsägareförening och Jönköpings läns Skogsägare till förbundet. Över 41000 skogsägare har därmed gått samman i en enda organisation, under namnet Södra Sveriges Skogsägares Förbund. Ett av motiven för fusionen var idén om en gemensam sulfatfabrik och ett sågverk i Värö. Denna idé mötte hårt motstånd från olika håll med en hätsk tidningsdebatt som följde, vilken till och med ledde till ett tryckfrihetsåtal av Göteborgs-Posten. Klarsignal till markförvärv i Värö ges slutligen 1966.

1967 avgår Södra förbundets stora profil och drivkraft, Gösta Edström, som VD men fortsätter som arbetande ordförande i styrelsen. Den nya VD:n hette Göte Malmlöv, han avgick redan nästa år och ersattes i sin tur av Lennart Helming. Samma år blev det nya huvudkontoret, Skogsudden, klart för inflyttning. Förbundets stora industriutbyggnad innebär att man 1969 är tredje största skogsföretaget i landet, efter SCA och MoDo. Året där på överskrider omsättningen en miljard kr, varav exporten utgör nära 400 miljarder kr. I Mörrum invigs en ny lövmassalinje samtidigt som man i sin verksamhetsberättelse klagar över att utbyggnadstakten i syd-Sverige är för hög. Helming avled hastigt och ersattes så småningom av Lennart Schotte. 1972 kunde man äntligen inviga Värö-fabriken efter nio års mödosamt arbete. Även en spånskivefabrik i Hultsfred invigs samma år.

Gösta Edström lämnar ordförande posten 1973 efter att ha varit den ledande profilen i skogsägarrörelsen under tre decennier. Han sade " visst skulle jag vilja vara kvar tills jag är hundra, men en man som nästa gång fyller 72 år har kanske rätt att dra sig tillbaka ". Hans efterträdare heter Urban Sundberg. Förbundet förvärvade Alex såg under året. Påföljande år blev ett av förbundets bästa. Den affärsdrivande verksamheten organiseras på ett antal divisioner, skogs-, trämekaniska-, emballage- och cellulosadivisionen.

De svåra åren

1975 vände konjunkturen nedåt på allvar, inte minst för skogsnäringen. Trots att inte någon förbättring skönjdes för följande år var aktiviteten hög inom Södra Förbundet. Vilket 1976 bytte namn till Södra Skogsägarna ek. förening samtidigt som SIAB blev Södra Skogsägarna AB eller kort och gott SÖDRA. Detta namn blev senare inom kort den allmänt vedertagna beteckningen på hela koncernen.

Man förvärvade AB Klippans Finpappersbruk och Göta Bruk, vilka under detta och nästkommande år gick med stora förluster. Förlusterna av denna affär uppgick till närmare 500 miljoner kronor vid slutet av 1977. Detta år var ett förlorat år för SÖDRA. En djup och långvarig konjunktursvacka uppstod samtidigt som man hade olösta strukturproblem och en allt för snabb kostnadsutveckling. Verksamheten gick därför med stor förlust under året. Detta ledde till en rad varsel och uppsägningar av anställda vid de olika industrierna. Även hot om nedläggelse av vissa industrier förelåg. Det kommande året blev inte bättre med ett stort kapitalunderskott. Första halvåret av 1978 betecknades som det svåraste under koncernens historia. Massapriset låg på sin absolut lägsta nivå och kapacitetsutnyttjandet var därtill lågt.

Efter ett antal stormiga affärer avgår VD:n Lennart Schotte i mars 1979 och efterträds efter en tid av Göran Ekelund som VD för Södra Skogägarna AB och Mårten Bendz som VD för den ekonomiska föreningen. Kapitalunderskottet blev nu övermäktigt och man ingick ett avtal med staten. Vilket gick ut på att staten, via en aktieemission, går in som delägare med 40 % av aktiekapitalet. Köpesumman för dessa aktier uppgår till 500 miljoner kronor vilket betalas omgående. Alla turer till trots går starten av Mönsterås fabriken planenligt och fabrikererna i Värö och Mörrum ansöker om tillstånd att utöka sin produktion. Omstruktureringen av de övriga industrierna fortsätter det kommande året, Med nedläggning av Göta-, Delary- och pappersbruket vid Strömsnäs Bruk. Dessutom reduceras driften vid Fridafors Bruk. Emfors Bruk och säckfabriken vid Strömsnäs Bruk säljs. Antalet anställda minskas totalt med 1600 personer.

Trots detta är man landets näst största producent av sågade trävaror, dessutom befäster man sin ställning som Europas ledande producent av marknads massa. 1982 behövs ytterligare kapitaltillskott till Södra Skogägarna AB från de båda ägarna, föreningen och staten, på 500 miljoner kronor och rykten om konkurs sprids i medierna. Insatsskyldigheten höjs från 100 till 400 kronor per ha vilket leder till att många medlemmar funderar på att lämna föreningen. Industriernas resultat något förbättras under den senare delen av året och under den sista tertialen av året redovisas ett plusresultat.

Återhämtningen

Under början av 1983 går ungerfär hälften av medlemmarna ur föreningen på grund av de höjda insatserna och risken för att förlora redan inbetald medlemsavgift. Koncernens resultat fortsätter att förbättras starkt. Årets vinst blev över 300 miljoner kronor och frågan om att återlösa statens aktier aktualiseras. Återlösen av det statliga aktiekapitalet sker också följdaktligen 1984, då vinsten visar sig bli ännu större än föregående år (1 111 miljoner kronor).

1986 tillträder Rune Brandinger som VD och koncernchef. De goda resultaten innebär att man nu åter är villig att investera i industrin. Av 750 miljoner kronor som satsas i Mörrumsfabriken är nära 300 miljoner kronor investeringar för en bättre miljövård. 1987 visade sig bli ett av de bättre åren. Men man väljer att ompröva strukturen på trävarudivisionen eftersom denna gått med förlust under många år. Sågverken i Ätran och Hökerum läggs ner, samtidigt som produktionen i Kindasågen och Västervikssågen minskas. Kraven från koncessionsnämnden hårdnar om allt lägre utsläpp av miljöfarliga ämnen.

De sista ljuva åren

Den kraftiga efterfrågeuppgången som varat sedan 1985 bryts under hösten 1989. Lågkonjunkturen börjar även för SÖDRA. Under 1991 uppkommer planer på att bygga ytterligare en massafabrik i Mönsterås, detta skulle innebära en investering på 4 miljarder kronor. Både den förre VD:n Karl-Fredrik Gustafsson och Gösta Edström arbetade frenetiskt för att stoppa denna satsning, eftersom det handlar om en så stort kapital. Risken för att få lika stora bakslag som under slutet av 70-talet anser de vara för stor. 1993 ägde en fusion rum mellan SÖDRA och Skånes Skogsägareförening.

Referenser

Andersson, Bengt m fl. Skogsägareföreningarna i ett historiskt perspektiv. 1980.

Gummesson, Ola, Utan kamp ingen seger. Laholm 1993.

Hamilton, Henning. Petersson, Thorsten. Gröna skogar. Kristianstad 1988.

Skog, såg och marknad - ett seminarium om virkets möjligheter. Södra Skogsägarna. Växjö 1991.